

KÖRFEZ ÜLKELERİNDE “BAĞIMLI” MEDYA VE EL-CEZİRE FARKLILAŞMASI

KÜBRA MURİÇ

Araştırmacı

“

Şeyh Hamad bin Halife el-Sani'nin 1995 yılında başlattığı reform çalışmaları neticesinde temelleri atılan el-Cezire günümüz itibarıyla Doha ve dünyanın değişik noktalarında 70 farklı büroya ve 3 binin üzerinde medya personeline sahip küresel bir medya kuruluşu ve yumuşak gücün en etkili örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Reform çalışmaları kapsamında Şeyh Hamad'ın 137 milyon dolarlık mali bir desteğiyle 1996 yılında kurulan el-Cezire Arap dünyasında gazetecilik anlayışını alışılmışın çok ötesine taşımıştır.

”

Ifade özgürlüğü, insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte, çağdaş yaşamımızın içinde yer alan bireylerin ve kuruluşların tepki veya sansür korkusu olmadan dü-

şüncelerini ifade ettikleri demokratik bir ideal olarak tanımlanmaktadır. Evrensel olarak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi'nin (UNHR) 19. maddesi, basın ve medya özgürlüğünün temel ilkesi ve referansı olarak kabul edilmektedir. Buna benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde ifade özgürlüğüne ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Öncesinde veya sonrasında sansürsüz herhangi bir şeyi yayımlama özgürlüğü olarak tanımlanan basın özgürlüğü ise ifade özgürlüğü kavramıyla benzer bir anlam taşıyor olsa da medya alanı gibi daha spesifik konuları içermesi sebebiyle farklı bir boyutta değerlendirilmektedir.

1450 yılında modern matbaanın icat edilip uygulanmaya başlamasından bu yana tartışılan bir konu olan basın özgürlüğü küreselleşmenin de etkisiyle oldukça önemli bir kavram hâline dönüşmüş ve demokratikleşmenin temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Ülkesel ve küresel çapta etkili bir güce sahip olması sebebiyle basın faaliyetleri bazı devletler tarafından iç istikrar için tehdit olarak görülmüş ve bu özgürlük kısıtlanmaya çalışılmıştır. Basın özgürlüğünün kısıtlanmasında ve medya kuruluşlarının kapatılmasında hiç şüphesiz en önde gelen ülkeler Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri olmuştur. Bu çalışmada söz konusu ülkelerde basın ve medyanın durumu hakkı bilgi verilmiş ve Körfez'de özgür basının geleceği el-Cezire ekseninde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ ÜLKELERİNDE MEDYA

KİK ülkelerindeki medya ortamı, haber içeriklerinin düzenlenmesi, medya çalışmalarının ve kuruluşlarının denetimi konusundaki politikalar ve yasalar birbiriyle benzerlik göstermektedir. Bu ülkelerin gazeteler, radyolar, televizyon kanalları ve elektronik web siteleri gibi kendi medya kuruluşları olmakla birlikte bu ülkelerde az sayıda özel sektöre ait medya kuruluşları da mevcuttur. Fakat bu özel medya kuruluşların ürettiği haber içerikleri yasalar ile doğrudan kontrol edilmekte ve bir dizi kural ve prosedüre tabi olmaktadır. Körfez bölgesindeki ülkelerin diğer bir ortak özelliği ise bünyesinde herhangi bir siyasi parti barındırma-

masıdır. Dolayısıyla bu ülkelerde hükümete karşı bir muhalefetin varlığından bahsedilememektedir. Bunun dışında bölgedeki hiçbir ülkede Bilgi Edinme Hakkı Yasası yoktur. Yani vatandaşlara hükümetten bilgi alma veya belgelerini inceleme hakkı verilmemiştir. Bu sebeple birçok kişi bilgi edinmek adına medyaya başvurmakta ve bu da bölge genelinde medyanın önemini arttırmaktadır. Bu ülkelerdeki büyük medya kuruluşlarının hükümetler tarafından finanse ediliyor olması ve devletlerin otoriter yapısı şeffaflık ve hesap verilebilirlik kültürünün gelişemesini de beraberinde getirmiştir. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütünün her yıl açıkladığı ve 180 ülkenin değerlendirildiği 2022 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'ne göre KİK ülkelerinde basın ve medya özgürlüğünün durumu oldukça vahimdir. Endekse göre Katar 119, Birleşik Arap Emirlikleri 138, Kuveyt 158, Umman 163, Suudi Arabistan 166, Bahreyn 167. sırada yer almaktadır.

“

Umman'da ifade ve basın özgürlüğü anayasa tarafından garanti altına alınsa da mevcut ceza kanunu bu hakları ciddi şekilde sınırlandırmaktadır. Kraliyet ailesine, hükümete, İslam'a, ülke ekonomisine veya basitçe geleneği "aşağılayıcı" olduğu düşünülen herhangi bir içerik para cezası veya hapis cezası ile sonuçlanmaktadır.

”

Basın Özgürlüğü Endeksi'ne göre KİK ülkeleri içinde basın özgürlüğünde son sırada yer alan Bahreyn

çok sayıda gazeteciyi hapse atmakla ün salmış durumdadır. Son *bağımsız medya kuruluşu el-Wasat* gazetesi 2017'de kapatılmasıyla ülkede yalnızca Bilgi İşleri Bakanlığı tarafından kontrol edilen televizyon kanalları ve radyo istasyonları bulunmaktadır. Bahreyn'in basın konusunda bu kadar katı bir politika izlemesinde Arap Ayaklanmalarının rolü büyüktür. 2011'de reform çağrısında bulunan Şii liderliğindeki hükümet karşıtı protestolardan bu yana rejimin yaşadığı devrilme korkusu basına yönelik baskının temel nedenidir. Suudi Arabistan'da neredeyse tüm Suudi medyası doğrudan rejimin kontrolü altında faaliyet gösterilmektedir. Örneğin ülkenin Yemen iç savaşındaki rolünü eleştiren veya İsrail ile ilişkilerin normalleşmesine karşı çıkan gazeteciler hain olarak kabul edilmekte tarafsız kalmayı tercih edenler ve Veliaht Prens Muhammed bin Selman'a yönelik resmî övgü çizgisini takip etmeyenler ise "fiilî şüpheliler" olarak kabul edilmektedir. 2018'de Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın İstanbul Konsoloslukunda öldürülmesi bölgedeki basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalara daha fazla dikkat çekmiş ve krallığın ifade özgürlüğü üzerindeki baskılarının sadece ülke içinde değil ulus-aşırı bölgelere kadar uzandığı görülmüştür.

Umman'da ise ifade ve basın özgürlüğü anayasa tarafından garanti altına alınsa da mevcut ceza kanunu bu hakları ciddi şekilde sınırlandırmaktadır. Kraliyet ailesine, hükümete, İslam'a, ülke ekonomisine veya basitçe geleneği "aşağılayıcı" olduğu düşünülen herhangi bir içerik para cezası veya

hapis cezası ile sonuçlanmaktadır. Kuveyt, Körfez'in en az baskıcı ülkesi olarak bilinmesine rağmen, Emir Nevvaf el-Sabah başkanlığındaki hükümet, haberler ve içerikler üzerinde büyük bir kontrole sahiptir. Medya ortamına, hükümeti pek eleştirmeyen geleneksel *el-Qabas*, *el-Jarida* ve *el-Siyasa* gazeteleri hakimdir. *Bidun Waraq* gibi podcast'ler ve *Manshoor* gibi bağımsız dijital dergiler sayesinde medya dünyası bir dereceye kadar demokratikleşmiş gibi görünse de devletin medya üzerinde etkisi hissedilir düzeydedir. Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) anayasa ifade özgürlüğünü garanti ediyor olsa da 1980 federal yasasına göre hükümet; politikaları, iktidardaki aileleri, dinî veya ekonomiyi aşırı derecede eleştirdiği düşünülen medya içeriklerini sansürleme hak-

kına sahiptir. Ulusal Medya Konseyinin, ulusal standartlara tabi olan yabancı medya içerikleri üzerinde inceleme ve yaptırım uygulama hakkı vardır. Bunun dışında 2017'de Körfez krizi patlak verdiğinde hükümet, vatandaşların Katar'a sempati ifadeleri kullanmaları yasaklamış, aksi takdirde para ve hapis cezası uygulanacağını duyurmuştur.

Son olarak endekse göre Körfez'in en az baskıcı ülkesi olan Katar'da ifade ve basın özgürlüğü 47 ve 48. maddeler uyarınca anayasal haklar olsa da yasal boşluklar hâlâ mevcuttur. Ülkede iç siyasi meseleleri ele almak gazeteciler için oldukça zordur. Medyanın editöryel çizgisi ülkedeki mevcut siyasi iklimle yakından bağlantılıdır. Örneğin Arap Ayaklanmaları süre-

cinde, Katar'ın olaylar karşısındaki konumu ve medya içerikleri eşgüdümlü olarak ilerlemiştir. Bunun dışında 2017 yılında Körfez ülkelerinin Katar'a uyguladıkları abluka, daha sonra diplomatik ilişkilerin restorasyonu ile haber akışı bu yönde şekillenmiştir. İç meseleler de ise Katar'ın katı bir politika izlediğini söylemek mümkündür. 2014'ün sonlarında kabul edilen siber suç yasası ile gazetecilere kısıtlamalar getirilmiş ve internette "sahte haber" yaymak suç kabul edilmiştir. Bununla birlikte 2022 Dünya Kupası şantiyelerinde istihdam edilen göçmen işçilerin çalışma koşulları hakkında haber yapmak yasaklanmıştır. Birçok gazeteci, göçmen işçilerin çalışma koşullarıyla ilgili haber yaptıkları için tutuklanmış ya da sınır dışı edilmiştir. Ülke içindeki basına

yönelik tüm bu sıkıntılara rağmen Katar'ın etkisi Arap dünyasında ve ötesinde hissedilen bir medya imparatorluğu olan el-Cezire'ye sahip oluşu medya gelişmelerinde ön saflarda yer alan bir ülke olarak anılmasını beraberinde getirmiştir. Günümüz itibarıyla el-Cezire, Katar'ın küresel bir markası ve en etkili yumuşak gücü hâline dönüşmüştür. Bununla birlikte bölgenin medya ortamını şekillendirmiş ve medya kuruluşlarının nadiren bağımsızlık ve eleştirel analiz sergilediği Arap dünyasında özgür basının en etkili temsilcisi olarak görülmüştür.

YUMUŞAK GÜÇ ARACI OLARAK MEDYA: EL-CEZİRE ÖRNEĞİ

1980'li yılların sonunda Joseph Nye tarafından dış politika litera-

türüne kazandırılan ve “devletlerin ya da devlet dışı aktörlerin istedikleri sonuçları elde edebilmek adına başkalarının davranışlarına ve zihinlerine etki edebilme yeteneği” olarak tanımlanan yumuşak güç kavramının en yaygın kullanım alanlarından biri de hiç şüphesiz medyacılıktır. Şeyh Hamad bin Halife el-Sani'nin 1995 yılında başlattığı reform çalışmaları neticesinde temelleri atılan el-Cezire günümüz itibarıyla Doha ve dünyanın değişik noktalarında 70 farklı büroya ve 3 binin üzerinde medya personeline sahip küresel bir medya kuruluşu ve yumuşak gücün en etkili örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Reform çalışmaları kapsamında Şeyh Hamad'ın 137 milyon dolarlık mali bir desteğiyle 1996 yılında kurulan el-Cezire Arap dünyasında gazetecilik anlayışını alışılmışın çok ötesine taşımıştır. Ortadoğu'daki diğer medya kuruluşları gibi devlet eliyle kurulmasına rağmen el-Cezire'yi diğerlerinden farklı kılan temel şey, Şeyh Hamad'ın bizzat kendisinin izlenmesi gereken yayıncılık politikasına ilişkin söylediği “ne görüyorsanız onu yazın” ifadesiyle tanınan editöryel bağımsızlık olmuştur.

El-Cezire'nin uydu aracılığıyla Ortadoğu genelinde izlenebiliyor olması bölgede var olan hâkim medya anlayışında birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. El-Cezire öncesi Ortadoğu'da yalnızca devletlerin sansürlediği televizyon kanalları izlenebiliyorken, El-Cezire sonrası televizyon dünyasına ifade özgürlüğü açısından yenilikler gelmiştir. Kanalda yayımlanan programlarda Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve Lübnan-Suriye ilişkileri

ele alınmış ve bu ülkelere ilişkin tartışmalı görüşler ekrana taşınmıştır. İkinci İntifada'da yaptığı Filistin yanlısı yayınlar ile İslam dünyasının sempatisini kazanırken Amerika'nın 2001 Afganistan ve 2003 Irak'ı işgali sırasında bombalanan şehirlerden yaptığı haberlerle Batı medyasının tek yönlü küresel haber akışını ters yönüne çevirmiştir. 2001 yılında el-Kaide lideri Usame bin Ladin'in açıklamalarının ve video görüntülerinin paylaşılması ve 2000-2001 Lübnan iç savaşına ilişkin belgesel ise el-Cezire'nin dünya çapında tanınan bir kanal olmasına öncülük etmiştir. El-Cezire'nin bu dönemdeki yayın politikası hem bölge ülkelerinin hem de ABD'nin tepkisini çekmiştir. Suudi Arabistan 2003 yılında el-Cezire'ye alternatif bir kanal olmak ve kendi politikalarını yansıtmak üzere el-Arabiya televizyonunu kurarken Kasım

2005'te ise ABD Başkanı George Bush el-Cezire'yi bombalamak suretiyle kanalı tehdit etmiştir.

“

El-Cezire'nin yayınlarında Arap Ayaklanmaları sürecinin güçlü bir şekilde desteklenmesi ve otoriter rejimlere karşı muhalif düşüncedeki kişi ve kesimlere kendilerini ifade edebilecekleri bir alan oluşturması başta Körfez ülkeleri olmak üzere bölgedeki diğer otoriter rejimleri rahatsız etmiştir.

”

2011 yılında Ortadoğu'nun otoriter rejimlerine karşı demokrasi, özgürlük ve insan hakları talebiyle başlayan Arap Ayaklanmaları sürecini detaylı bir şekilde ekranlarında yansıtan el-Cezire bu süreçte yaptığı haberlerle hem daha geniş

kitlelere ulaşmış hem de bölgedeki büyük tartışmalara konu olmuştur. El-Cezire'nin yayınlarında Arap Ayaklanmaları sürecinin güçlü bir şekilde desteklenmesi ve otoriter rejimlere karşı muhalif düşünce-deki kişi ve kesimlere kendilerini ifade edebilecekleri bir alan oluşturması başta Körfez ülkeleri olmak üzere bölgedeki diğer otoriter rejimleri rahatsız etmiştir. Özellikle bu süreçte Müslüman Kardeşler hareketinin Arap Ayaklanmalarında ön plana çıkması ve reform çağrılarını sahiplenmesi Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn gibi ülkeleri tedirgin etmiş ve bu ülkeler 2013 yılında Mısır'da gerçekleştirilen İhvan karşıtı darbeye destek vermiştir. Dolayısıyla Katar'ın Müslüman Kardeşler hareketine destek veren ve reform yanlısı yayın yapan el-Cezire gibi etkili bir medya kuruluşuyla karşıt politika geliştirmesi bu ülkeler ve Doha arasında derin krize neden olmuştur.

5 Haziran 2017'de ise el-Cezire bu ülkeler arasında çok daha büyük bir krize konu olmuştur. Suudi Arabistan ve beraberindeki ülkeler "terör gruplarına destek" verdiği gerekçesiyle Katar'a abluka uygulamış ve el-Cezire kanalının kapatılmasını talep etmişlerdir. El-Cezire'nin kapatılması talebinin altında yatan en önemli etken hiç şüphesiz Katar'ın bu yumuşak güçle yarattığı diplomatik etkiyi kırmaktır. Buna karşın herhangi bir misilleme yapmayan ve diyalog vurgusunda bulunan Katar, süreç boyunca dünyanın farklı noktalarındaki güç merkezleriyle diplomasi kanalını geliştirip kriz süresini akıllı politikayla yönetmiş ve bu krizi lehine çevirmeyi başarmıştır. Ablukacı ülkelerin taleplerinin hiç-

biri yerine getirilmezken el-Cezire ise bu süreçten çok daha güçlü çıkmış ve eleştirel çizgisinden ödün vermemiştir.

İKTİDAR-MEDYA İLİŞKİSİNDE EL-CEZİRE FARKLILIĞI

Körfezde medyaya yönelik engelleri teşvik eden temel şeyin köklü ailelere dayalı monarşi rejimi ve dolayısıyla rejim güvenliği olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, BAE'nin kurucu ailesi olan Nahyan Hanedanı'na, ülkenin tarihsel gelişimi ve ekonomik bir güç olarak ortaya çıkışıyla bağlantılı bir sadakat geleneği vardır. Aile üyelerine yönelik herhangi bir eleştiri kınanır ve sadakat eksikliği olarak görülmemektedir. Bu da ülke içinde basına yönelik sansürü teşvik etmektedir. Bu durum diğer Körfez ülkeleri için de geçerlidir. Dolayısıyla demokrasiyle ilişkilendirilen basın özgürlüğünün monarşilerin hâkim olduğu bir yerde çok fazla gelişim göstermesi mümkün gözükmemektedir. Fakat buna rağmen el-Cezire gibi küresel medya kuruluşunun bu bölgede vücut bulduğu unutulmamalıdır.

El-Cezire'nin bugünkü başarısının temel kaynağı Katar iç siyasetine ilişkin yaptığı haberler değil, bölgesel ve uluslararası konulara ilişkin yaptığı haberlerdir. Bu sebeple el-Cezire'ye yönelik belli başlı eleştiriler yapılmıştır. İlk olarak, el-Cezire'nin yayın politikası Katar'ın dış politikasıyla doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla eleştirel bir çizgiye sahip olmasıyla ün yapmış bu kanal eleştirilerini Katar'daki iç meselelerden ziyade diğer bölge ülkelerine yöneltmiştir. Örneğin Katar'ın uluslararası anlamda en

çok eleştirildiği konu olan göçmen işçi hakları konusunda el-Cezire İngilizce bir rapor hazırlasa da ana şirket olan el-Cezire Arapça'nın konu ile ilgili bir çalışması olmamıştır. İkinci olarak, el-Cezire'nin bu kadar etkili bir medya kuruluşu olmasına rağmen bağımsızlık konusunda kanala yönetilen temel eleştiri Katar devleti tarafından finanse ediliyor olmasıdır. Bunun önüne geçmek adına kanal, 2001 yılından itibaren reklam alarak kendine gelir sağlamayı amaçlasa da bu girişim başarısız olmuş ve mali destek Katar tarafından sağlanmaya devam etmiştir.

Özgür medyanın siyasi irade üzerinde denetleyici bir gücü olabilmesi için siyasi baskılardan belirli oranda özgür olması gerekmektedir. El-Cezire'nin habercilik anlayışının Katar dış siyasetiyle uyumlu olması sebebiyle kanalın tam anlamıyla editöryel bağımsızlığa ulaştığını söylemek güçtür. Yapılan yayınlarda Katar'a yönelik eleştiri yoksunluğu bunun en açık örneğidir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki özgür medya olarak tanımlanan BBC ve CNN kanalları da yeri geldiğinde ortaya çıktıkları devletlerin politikalarını destekleyen yayınlar yapmaktadır. Dolayısıyla tüm bu eleştirilere rağmen sansürün devlet geleneği olduğu bu coğrafyada el-Cezire gibi küresel bir medya organının faaliyet göstermesi bölgedeki medya gelişmelerinin geleceği adına önemlidir. Ayrıca bölgenin içinde bulunduğu konjonktürün de etkisiyle el-Cezire'nin Katar gibi bir monarşiyi medyacılık alanında küresel arenaya taşıması Körfez'deki diğer monarşilerin medyacılık çalışmalarına örnek teşkil etmektedir. ■